

ПРАВО

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

*Андрусишин Б. І., Бондаренко В. Д.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ДЕРЖАВА, ПРАВО І ЦЕРКВА ПЕРІОДУ РАНЬОГО ХРИСТІЯНСТВА

У статті автори розкривають характер державно-церковних відносин, історію взаємин Церкви і держави періоду раннього християнства.

Ключові слова: державно-церковні відносини, канон, релігія, християнство, церква.

У перші століття нової ери відбулася християнізація середземноморського світу, результатом якої був розпад Римської імперії, встановлення високої християнської духовності, подолання язичництва, почалося створення фактично нової культури на християнських засадах.

Християнство – це не вчення, це спосіб життя. Християнська ідея любові до ближнього, співчуття і порятунку зруйнувала рабство, створила міцну християнську сім'ю. Під її потужними ударами загинула могутня Римська імперія, яка була побудована на силі і доведена до повного морального розладу, де поважалося лише багатство, добродійність була потоптана, бідність вважалася ганьбою, чесність – ледь не благонаміреністю.

“Завдяки християнам, підкреслює історик Церкви Гі Бодуел, – змінилися погляди на найважливіші в житті людини відносини: відносини чоловіка і жінки, людей зі своїми богами. Завдяки їм змінилося сприйняття єдиної безумовної в людському житті реальності – смерті. Вони внесли зміни в розуміння міри свободи, з якою людина могла вибирати, яких думок дотримуватися і в що вірити” [1, с. 57].

Отже, поява християнства змінювала все інтелектуальне життя давньоримського суспільства, античне світобачення. Є цілком очевидним, що повернення в християнство вимагало від поганина зречення; це виривало його зі звичайного середовища, суперечило його вихованню й освіті, інтимним переживанням: адже він повинен був відмовитися від помсти ворогові, від розкоші і невпорядкованості почуттів, від магії та марновірств.

З появою християнства вже ніщо не могло претендувати на роль абсолютної цінності – ані держава, ані культура, ані сім'я, бо все почало підпорядковуватися вічним духовним цінностям.

“Не любіть світу, ані того, що в світі. Коли любіть хто світ, у тім немає любови Отцівської, бо все, що в світі: пожадливість тілесна, і пожадливість очам, і пиха життєва, – це не від Отця, а від світу. Минається і світ, і його пожадливість, а хто Божу волю виконує, той навек пробуває!” (1 Ів. 15-17).

Християнське вчення вплинуло на формування нових форм родинного, суспільного і державного життя.

Християнізація язичників покликана до підпорядкування їхнього життя новим нормам морально-правового та державно-церковного порядку. Формувалися нові правовідносини, значного впливу зазнала правосвідомість. Паралельно з язичницькою світською системою Риму, де релігія ототожнювалася з державними інтересами, існувала християнська релігійно-правова система, яка тоді ще не могла замінити собою світську, а функціонувала у своєму соціальному середовищі перших християнських общин, які здебільшого діяли підпільно.

Внаслідок спільного становлення та розвитку світської та церковної правових систем, які іноді тісно перепліталися, відбулося зрощення духовного та світського права, що трансформувалося у нові правові норми, які містили в собі елементи як державно-світського так і церковно-релігійного характеру.

З наростанням кризових явищ у Римській імперії, почалися пошуки шляхів виходу з історичного тупика.

Відомий історик Дж. Тойнбі зазначає, що “коли універсальна держава вступає в стадію свого занепаду ті, хто прагне врятувати її, починають з недовір'ям відноситися до універсальної церкви”, тому, зазначає історик, в період занепаду Римської імперії “звинувачення проти християнської церкви, вперше письмово зафіксовані Цельсом (178 н.е), досягли свого апогея, поки імперія впала у передсмертну агонію. Цей вибух антицерковних настроїв був найбільш яскраво відображений у 416 р. язичницьким захисником імперського Риму Рутілієм Намаціоном, який описав реальну картину колонізації пустинних островів християнськими монахами” [2, с. 515].

Гі Бодуел виділяє 4 етапи, в результаті яких було закладено основу універсальності Церкви – віросповідної, культурно-інтелектуальної і, нарешті, соціальної: 1) розрив з юдаїзмом; 2) протистояння релігійним віруванням і філософській думці античності; 3) прийняття християнства Римською імперією; 4) оформлення загальновизнаного вчення.

Утворившись на базі первісних християнських общин як самостійна суспільна ієрархічна структура, християнська Церква, насамперед мусила визначитися із своїм ставленням до держави та існуючого права. Ідеологія первісного християнства створювала відчуження перших християн від світу і, звісно, від держави. Вони вважали себе громадянами небесної держави, а земну державу – язичницькою, диявольською. Про це ясно написано в “Одкровенні” Івана. Водночас християни бачили регулюючу і організуючу роль держави. Римська держава як світова, що об'єднувала народи з різними релігіями, взагалі була віротерпимою. В той час і християнам доводилося неодноразово шукати захисту в органах державної влади від нападок своїх опонентів. Так формувалися двоїсті погляди християнина на державу і право, засудження їх та виправдання.

У міру зміцнення церковних зв'язків і народження відчуття власної сили в середині II ст. та впливовості християнські церкви в Римській державі потрапляють у ситуацію досить складних відносин з державою [3, с. 350-351].

Стосовно християн імператорський Рим не проявив віротерпимість. Готові

ставитися до всього на світі толерантно, римська поганська держава проявила нетерпимість у ставленні до християн, оскільки ті не визнавали ніяких інших богів окрім свого Бога [1, с. 51], тому вони оголошувалися “ворогами богів”, їх вульгарно звинувачували у розпусті, людоджерстві тощо. Це були соціально-психологічні причини негативного ставлення до нової релігії. Крім цієї причини гонінь державної влади ранньої церкви були й інші. Серед найголовніших можемо назвати особисті світоглядні орієнтації імператорів, інших представників влади. До релігійно-політичних причин слід віднести сувору вимогу в Римській імперії дотримуватися культу імператорів, в той час, коли християни відмовлялися приносити жертви імператору. Звідси впливали економічні причини – відмова купувати ідоложертовне м'ясо зачіпала економічні інтереси окремих верств [4, с. 46]. Державу турбував і чітко визначений гуманізм християнства, який ішов всупереч ідеологічним основам нового ладу, що змінював рабовласництво. Тому у взаємовідносинах між християнською Церквою і Римською державою виникло ряд протиріч, які з часом набули форми гонінь, котрі тривали майже два з половиною століття.

Початок переслідування християн відноситься до середини I ст. В боротьбі з християнством, що поширювалося виступало проти порядків імперії та офіційної язичницької релігії (відмова християн приносити жертви богам, поклонятися генієві імператора, служити в армії), римські правителі неодноразово видавали антихристиянські закони. Церковні історики говорять про 10 великих гонінь, не рахуючи місцевих [5, с. 575]. Найбільших гонінь у I-III ст. християни зазнали за імператорів Нерона, Доміціана, Траяна, Марка Аврелія, Септимія Севера, Максимівна Фракійця, Деція, Діоклетіана та ін. Звинувачені в підпалі Риму влітку 64 р. імператором Нероном, пише історик Тацит, “захоплені були безліч осіб, котрих і викрили не стільки в підпалі, скільки в ненависті до людського роду”, багато християн одягали в шкіри диких звірів, щоб їх розривали собаки, багатьох кидали в Тибр, багатьох обливали смолою й запалювали замість смолоскипів ночами в садах Ватикана. Жертвами Неронового гоніння стали апостоли Петро і Павло, загиблі між 64 і 68 рр. [6, с. 112]. За імператора Траяна прибічників нової релігії страчували лише за те, що вони називали себе християнами, належали до товариства, не визнаною владою, і не зрікалися цього ймення на допитах. На 200 р., незважаючи на репресії і переслідування, християнські громади (саме так стали називати прихильників віри Ісуса), процвітали у кількох містах Римської імперії, особливо у Антіохії і Едессі [7, с. 44].

За час урядування імператора Деція (249-251 рр.), сповнений гонінням на християн, з'явився спеціальний едикт (250 р.), який зобов'язував усіх жителів імперії під загрозою великих штрафів, конфіскації майна, катувань і смертної кари, знищити християнство, а всіх прибічників повернути до стародавньої римської релігії. Християни мали публічно виконувати загальнообов'язкові обряди і жертвоприношення римським богам [8, с. 247-248]. Едикт імператора Валеріана (253-260 рр.) спрямовувався проти християнського духовенства (єпископів, пресвітерів, дияконів), якщо вони не зречуться віри. Високопоставлені послідовники Христової віри позбавлялися громадянства, їхнє майно конфісковувалося і якщо вони і після цього не зрікалися, їх страчували. Діоклетіан (284-305 рр.) ввів нову систему управління, яка називалася “домінантом” (господар дому, пан). Адміністративна реформа Діоклетіана призвела до особливого поділу церкви на дієцези. Він видав чотири едикти. Першим з них (303 р.) було наказано зруйнувати церкви, релігійні зібрання заборонялися, Святе Письмо підлягало спаленню. Всі хто противився жертвоприношенням позбавлялися посад, власності, всіх рангів і

громадянських прав. Християни підлягали тортурам і громадським стратам. Другий едикт спрямовувався проти християнського кліру, представники якого підлягали негайному арешту і ув'язненню. Третій едикт визначав можливість звільнення християнина при умові принесення жертви язичницьким богам. Відмова каралася засудженням до каторжних робіт або смертю. Четвертим едиктом масштаб гонінь розширювався від кліриків і направлявся проти всіх християн: тортурам підлягали чоловіки, жінки, діти якщо ті відмовлялися приносити жертви поганським богам. Ставилася мета знищити Церкву і християнство з лиця землі назавжди. Терор і переслідування тривали десять років і не дали бажаних для язичницької імперії наслідків. Антихристиянський період гонінь закінчився. Загалом період гонінь загартував християн, пройшов своєрідний природний відбір, внаслідок якого слабій духом і вірою відсіювалися. Ішло ідейне і моральне зміцнення християнської Церкви.

Актуальним є питання правозастосування канонів та законів. У часи Римської імперії правителі-язичники часто силою закону зупиняли гоніння на християн, щоб не дати підстав для зловживань у звинуваченні втручаючи за їхні релігійні переконання, тим самим віддаючи примат державним інтересам перед настроями натовпу. Прикладом може слугувати "відкликання" до суду кесаря апостола Павла, якому загрожувала розправа від первосвящеників та єрусалимських юдеїв: "Я стою перед судом кесаревим, де належить мені суд прийняти" (Дії. 25, 2, 8-1), що, власне, і врятувало йому життя: "Ти відкликавсь до кесаря, – до кесаря підеш!", – такими були слова римського намісника Феста, які гарантували апостолові державний захист від зовнішнього натовпу.

Держава виявилася неспроможною силовими методами жорстокого нищення інакодумців обмежити поширення християнства чи взагалі знищити його. Едикт імператора Галерія (311 р.) про віротерпимість, визнавав марність спроб методом переслідувань припинити опір християн і спонукав до зміни політики гонінь на прояв толерантності і віротерпимості. Едиктом християнам дозволялося визнавати нову віру, якщо вони молилися Богові за здоров'я імператора і добрий стан держави.

До початку IV ст. християнська Церква перетворилась у сильну організацію, своєрідну державу в державі, що розповсюджувалася майже на всю Імперію. Намітилися три зони поширення християнства. Перша – Мала Азія, до меж Кавказу, Вірменія, острови Егейського моря, окремі зони Едесси. Друга зона – Греція, Македонія, Сирія, деякі грецькі міста Палестини, Єгипту, північ Африки і Нумідії, Рим і наближені до нього області, узбережжя північної Італії та Сицилії, Іспанія і Галлія, третя – Палестина, частина Аравії і Месопотамії, Епір, Далмація, Центральна і Північна Італія, дунайські провінції, Мезія і Паннонія, Кіренаїка, Лівія, Мавританія. Глибина впливу християнства на християнина у кожній з названих зон була різною. Як свідчать дослідники напередодні перетворення християнства у державну релігію воно не було найпоширенішою релігією в Імперії. Навіть у найбільших містах, підкреслює дослідник античності В. О. Балух, християни складали п'яту, а то й ще меншу частину населення. На Сході Імперії нараховувалося від 800 до 900, а на Заході – від 600-700, разом близько 1700 єпископських кафедр, хоч більшість із них були подібні до сучасних парафій [5, с. 576].

Великий вплив на характер права Церкви мало визнання Церкви державою за правління Костантина Великого. 28 жовтня 312 р., отримавши перемогу під прапором з хрестом і монограмою Христа над своїм суперником правителем Італії Максенцієм, (306 – 312 рр.) Костантин Великий не тільки особисто повернувся до християнства, але

й перетворив всю Римську імперію на християнську. З цього часу християнство перестало бути поза законом, воно стало державною релігією, силою, здатною згуртувати суспільство.

Міланським (Медіоланським) едиктом 313 р. імператора Костантин і його співправитель Ліціній визнали християнське віровчення офіційно і дарували християнам рівні права з іншими релігіями, їм були повернені всі молитовні споруди і конфісковане церковне майно, церкви і духовенство звільнялися від податків. Єпископам надавалося право суду в цивільних справах. Єпископський суд став рівнозначним державному, якщо обидві сторони погоджувалися передати справу на розгляд єпископа. Зростає роль сім'ї у суспільстві. Костантин оголосив з 321 р. неділю святковим днем. Тобто, частина законів імператора спрямовувалася на посилення привілеїв Церкви, а частина на розширення благодійності. Держава вперше визнала поділ людського життя на самостійні сфери, серед них – політика і релігія, держава і Церква, чим було закладено основи свободи совісті.

Закони римського цивільного права почали поширюватися на церковні заклади, а імператорські едикти визнавалися тепер обов'язковими для християн. У 321 р. імператор Костантин надав Церкві повне право юридичної особи в наслідок чого і Церква, і клірики відтоді могли отримувати майно за заповітом [9, с. 34-35].

Одночасно реформи Костянтина привели до посилення, значно більшого, ніж раніше, тиску держави на людину, в чому проглядаються вже паростки суворого середньовіччя [10, с. 9-10].

Користуючись прихильним ставленням до своєї Церкви християни могли вільно, не ховаючись, розвивати свої інститути. З оголошенням християнства державною релігією до Церкви масово хлинули язичники, християнство поступово посідає привілейоване місце.

З цього часу християнські імператори, які побачили значення універсалістського, об'єднавчого державницького загалом християнського вчення виявилися зацікавленими в ефективному функціонуванні церковних структур і допомагали державною владою і законодавством у регулюванні справ Церкви. Християнство набуває якості духовно-ідеологічного базису пізнього греко-римського суспільства. Християни стали обіймати вищі державні посади. Тенденції пошуків християнськими єпископами визнання у римських імператорів-поган спостерігалися ще до офіційного визнання Церкви, іде пояснюється перш за все внутріцерковними суперечностями, коли християни втягувалися у тривалі суперечки між собою, які стосувалися прилюдних осудів ересі та безбожності, вимог позбавити сану єпископів, відлучити від Церкви духовенство та його членів тощо. Коли справу не вдавалося вирішити, зверталися до джерела всевладдя, до самого імператора, не переймаючись тим, що він не був християнином. Такий підхід дає можливість пояснити чому Церква так легко підкорилася владі християнського імператора і в той же час чому Церква пізніше розвинула свою правову систему.

Християнська Церква від самого початку свого існування не мала підтримки держави, християнство було гонимим і переслідуваним з перших днів свого виникнення. З поверненням Костянтина Великого становище змінилося в тому сенсі, що Церква стала ближче до держави і приймає на себе відповідальність за долю держави. Ідучи на співробітництво з ще поганською державою, помісні собори (фактично збори єпископів і кліру однієї провінції) 306-314 рр. вирішували важливу внутрішньодержавну проблему чи можуть прихильники Християнської Церкви займати посади, виконання

яких пов'язане з виконанням язичницьких культів. Рішеннями названих соборів християнам не лише дозволялося займати цивільні посади, в тому числі жрецькі, а й наказувалося служити у римському війську. Відмова від служби, як звичайної практики, каралася відлученням від Церкви [9, с. 29].

Починаючи з 324 р., коли Костантин став одноосібним правителем, Церква отримала визнання на всій неосяжній території, підвладній Риму.

В структурі церковної організації з її дисциплінованим кліром, ієрархією, системного управління та контролю, можливості впливати на величезні маси віруючих, імператор Костянтин, очевидно, побачив могутню суспільну інституцію, не менш потужну, як держава. Таким чином за перші чотири століття взаємовідносини між державою і Церквою змінилися кардинально: "Церква гнана" перетворилася на терпиму, дозволену і рівноправну, а потім на привілейовану і навіть домінуючу, панівну. Крім визнання християнства державною релігією Костантин привласнив собі верховну владу у вирішенні питань і справ Церкви. Була введена практика проведення імператором Вселенських Соборів, на яких вирішувалися найважливіші релігійні питання.

Обряди і звичаї християн увійшли у глибоке протиріччя із церемоніями і святами Римської імперії. З переходом Костантина у християнство відбувся рішучий розрив зі старим почалися кардинальні зміни і в суспільному та моральному устрої держави.

Християнство з самого початку формувалося як космополітична, монотеїстична релігія в якій істинним визначалося лише своє вчення. Було практично покінчено з ідолопоклонством. Костантин видав указ про заборону поганського звичаю продавати своїх дітей у рабство чи красти їх для майбутнього продажу. Сини Костантина (337 – 361 рр.) Костанцій та Констанц, виховані на основі традицій християнства видавали суворі заборони і покарання за обряди, пов'язані з язичницькими богами. Викорінювалося поганство.

У 341 р. Констанцій заборонив "безумні жертви"; 346 р. наказав зачинити поганські храми, у 356 р. запроваджується смертна кара за жертвопринесення, загроза якої спрямована в першу чергу віщунам і магам [6, с. 173].

Жорстоким переслідуванням піддавалися еретики – християни, віра яких відхилялася від догматичного вчення, сформульованого Першим Вселенським собором (з'їздом) представників церковного кліру, який був скликаний у 325 р. імператором Костантином в місті Нікеї (Мала Азія). Імператор боявся церковного розколу, який через ересі міг призвести до втрати ідеологічної опори своєї влади і до руйнування єдності держави. Костянтин у відповідності з рішенням Нікейського собору, які мали перш за все політичне обґрунтування, засудив ересь аріан, які заперечували церковний догмат про єдиносущність Бога Отця і Бога Сина (Христа), тому що, мовляв, Христос, як творіння Бога Отця, є нижчим за Нього, заборонив їм громадські богослужіння. Рішення Вселенського собору, на якому головував Костантин, поклали початок тісній співпраці держави з Церквою у вирішенні внутрішньоконфесійних питань.

Боротьба з аріанською ерессю поклала початок великих богословських дискусій, які тривали п'ять століть церковної історії. Боротьба за істину ускладнювалася тим, що в неї втручалася державна влада. Питання релігії виходять за рамки Церкви і стають загальнодержавним. Тобто боротьба з аріанством знаменувала собою, певною мірою, початок державного покровительства Церкви. Богословські суперечки розв'язуються державними актами, що не пішло на користь Церкви, оскільки Церква позбавлялася можливості внутрішнього подолання різниці думок. Боротьба довкола аріанства засвідчує зворотній бік державної опіки Церкви, коли її внутрішні проблеми не

вирішуються, а заганняються вглибину. У цій боротьбі народжується нова християнська держава – Візантія, з столицею Новий Рим, який греки назвали Константинополь [11, с. 21-24].

Державна підтримка Церкви у боротьбі з аріанством поставила її у нове двозначне становище. Припинення гонінь на Церкву викликало залежність від влади. Наступив так званий Костантинівський період, який отримав пізніше неоднозначні оцінки істориків Церкви.

Протоієрей С. Булгаков, торкаючись державно-церковних відносин епохи Костантина Великого і пізніших часів зазначає: “Однак відношення Церкви до держави залишається чисто зовнішнім до тих пір, доки державна влада є язичницькою. Коли ж вона прихилиється під світло хреста в особі імператора Костантина, становище змінюється в тому сенсі, що Церква стає значно ближчою державі і приймає на себе відповідальність за її долю. Це зближення виразилося в становищі царя в Церкві. Коли він став християнським володарем, Церква окропила його своїми дарунками у священному помазанні на царство і полюбила помазаника свого не лише як главу держави, але і як носія особливої харизми царювання, як нариченого Церковного, який має образ самого Христа. Цар зайняв особливе місце в державній ієрархії. “Сам Костантин Великий визначав себе як єпископ для зовнішніх справ, повертаючи тим самим званню єпископові те обмежене значення управителя, який наглядав за фінансовими і адміністративними справами общин, яке йому належало у апостольські часи. Вплив Царя в церкві фактично визначався тією державною могутністю, якою він володів. Тому становище “зовнішнього єпископа” у Візантії давало йому можливість здійснювати найширший вплив у Церкві, аж до скликання і головування на вселенських соборах, що не викликало ні найменшого заперечення ні на сході ні на заході” [12, с. 295-296].

Деякі дослідники вважають, що прихильність світської влади до Церкви у добу Костантина, сприяння держави християнству всіма наявними засобами світу призвела до внутрішньої переміни у самій Церкві, у християнства з’явилося багато суто зовнішніх ознак: почали розбудовуватися розкішні храми, єпископи стали постійними відвідувачами палацу, богослужіння проводилися пишно і урочисто, духовенство облачилося у золото і коштовності, канонічні розбіжності в християнстві розглядалися у державних судових установах. “Коли ж сповідування Христа стало вірним шляхом досягнення благополуччя і честі, то представники всіх кланів та верства поспішили прийняти хрещення”, – підкреслює історик Церкви А. Міллер [8, с. 288].

Становище Церкви, яке вона зайняла при Костянтині, не захистило її від потрясінь у період віровідступництва імператора Юліана (361-363 рр.). Реставруючи поганство, Юліан, який був хрещений, як повернувся до поганства, намагався на основні грецькі культури і міфології, залучаючи східні культури, створити нову теософічну релігію. Він вважав, що для кожного народу існує свій бог. За Юліана Церква не переслідується, але християни звільняються з державної служби, не мають змоги отримувати вищу класичну освіту, їхні діти мали навчатися в школах під керівництвом риторів – поган, тому батьки–християни своїх дітей до таких шкіл не посилали самі. Із заслання повернулися представники ересей і сект. Повсюдно руйнувалися храми, що супроводжувалося небаченими насильствами. Але і в цьому протистоянні влади і Церкви, перемога залишилася за християнами. Останні слова імператора на смертному ложі були такі: “Ти переміг, Галилеянине...” [9, с. 43].

Церква перебувала в середовищі і під впливом світської культури, могла

використати і використовувала юриспруденцію, яка залишилася від Римської поганської держави, тому вона охоче прийняла допомогу цієї держави. На соборі в Карфагені в 400-ті рр. єпископи прийняли канони та звернулися до імператора надати їм верховною світською владою сили закону. Так було зроблено перший крок до симбіозу Церкви з державою, названого пізніше у Візантійській Римській імперії симфонією.

Найтісніша співпраця між державою і Церквою, як вже зазначалося вище, відбувалася, зокрема, і на ґрунті боротьби з численними єресями. За едиктом імператора Костантина були відібрані молитовні споруди у докетистів, які твердили, що Ісус, як Божество, був безтілесним, а їх священнослужителі заслани. Докетисти підлягали переслідуванню і за послідовників Костантина. Західноримський імператор Гонорій (395-423 рр.) заборонив їх збори під загрозою смерті. Останній знаменитий імператор перед занепадом Римської імперії Феодосій I Великий (379-395 рр.) 28 лютого 380 р. видав едикт про віру, яким зобов'язував всі підвладні йому народи "дотримуватися тієї релігії, котру божественний апостол Петро передав римлянам..., щоб ми всі вірили в одне Божество Отця і Сина і Святого Духа при їхній рівній величі й благочесній Троїстості", а також встановив кримінальну відповідальність за поклоніння іншим богам. Феодосій видав низку законів і едиктів з питань церковного життя, які обмежували як цивільні, так і релігійні права єретиків.

В 382 р. імператор Феодосій видав закон за яким маніхеї підлягали смертній карі, а їхнє майно конфіскації. Відповідальність за проведення закону покладалася на префектів Преторії і спеціально призначених осіб – інквізиторів, які розшукували маніхеїв і звинувачували їх у суді. Всі язичники оголошувалися поза законом. Феодосій допоміг обійняти кафедру у Константинополі, де владарювали єретики, свт. Григорієві Богослову.

Цими законами під страхом смерті заборонялося жертвоприношення в храмах, ворожіння на внутрішніх органах тварин. Були відмінені обради запалювати факели, прикрашати будівлі гірляндами квітів на свята, все що було пов'язане зі старими культами ліквідувалося. З римського сенату винесли навіть символ військової слави Риму богиню Вікторію. Стара релігія римлян оголошувалася поганськими забобонами. Законами приписувалося святкувати Великдень і неділі, як дні відпочинку, християнам заборонялося одружуватися з юдеями, християн заборонялося продавати як рабів, дітям і жінкам християн під страхом смерті заборонялося виступати в комедіях на сцені, артистам заборонялося показувати на сцені священників у церковному вбранні, нікому не дозволялося торгувати реліквіями мучеників, злочинцям суворо заборонялося переховуватися в монастирях, єритикам не можна було писати заповіти і передавати рухоме майно, єпископи не підлягали цивільним судам, деяким церковникам дозволялося виконувати державні функції [6, с. 177-179].

Усе населення імперії Фодосій практично поділив на три групи: правовірні, єретики і язичники.

Таким чином, лише за правління Феодосія Великого і державною забороною поганства 381 р. завершився процес християнізації Імперії, Церква остаточно восторжествувала. Державна релігія набуває статусу особливого права, привілею ортодоксальної Церкви. Водночас інші релігії втрачали право на існування, хоч аріанство ще довго існувало серед варварських народів (готів, вандалів, лангобардів).

Варто зауважити, зміна в статусі Церкви жодним чином не позначилася ні на її вченні, ні на її позиції що до державної влади: ставши визнаною, звеличеною, вона лише отримала можливість більш сміливо засуджувати ті чи інші дії держави. Так, у

390 р. св. Амвросій Медиоланський (до висвячення відомий адвокат, префект Північної Італії), який не дозволяв принижувати Церкву перед владою, осуджував імператора Феодосія, коли той знищив декілька тисяч населення повсталого міста Солуні і відлучив його від Церкви і лише після 8-місячного перебування на покаянні і привселюдного каяття (небачене приниження для римського самодержавця) долучив імператора до церковного спілкування. Це свідчить про встановлення рівноправних партнерських відносин Церкви та імперії, а також про те, що християнська офіційна релігія почала захищати за допомогою культу добробут держави і спокій суспільства.

Використані джерела:

1. Бодуел Гі. Історія Церкви / пер. з франц. Г. Григорович. – Львів : Свічадо, 2000. – 296 с.
2. Тойнбі А. Дж. Постижение истории. – М. : Прогресс, 1991. – 736 с.
3. Лубський В. І., Лубська М. В. Історія релігії : підручник. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 696 с.
4. Головащенко С. І. Історія християнства. Курс лекцій : навч. посібник. – К. : Либідь, 1999 – 352 с.
5. Балух В. О. Історія античної цивілізації : у 3-х т. – Т. 2 Стародавній Рим : підручник. – Чернівці, 2008. – 848 с.
6. Архиепископ Ігор Ісіченко. Загальна церковна історія. – Х. : Акта, 2001. – 608 с.
7. Джеффрі Паркер. Атлас “Історія світу” / Д. Паркер ; пер. з англ. Н. Сивак, О. Ходзінська. – К. : ДНВП “Картографія”, 2008. – 192 с.
8. Міллер А. Історія християнської Церкви. – Т. 1. – Вид-во “Блага Вістка”, 2001. – 718 с.
9. Балух В. О. Візантиністика: Курс лекцій. – Чернівці : Книги ХХІ, 2006. – 606 с.
10. Див.: Доповідь Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета “Різдво Христове та його онтологічне значення для людства // Всеукраїнська міжнародна християнська асамблея “Заповідь нову даю вам: любіть один одного”(Іоан, 13, 34). Науково-практична конференція. Київ, 17-18 лютого 1998 р. Доповіді, повідомлення. – Київ, 1998.
11. Жданович О. П. Еволюція церковно-державних взаємин у ранній Візантії (IV ст.) // Матеріали III-ї Всеукраїнської конференції “Від духовних джерел Візантії до сучасної України”. – Київ, 2003. – 468 с.
12. Булгаков С. Н. Православие. – М., 2003. – 365 с.

Андрусішин Б. І., Бондаренко В. Д. Государство, право и церковь периода раннего христианства.

В статье авторы раскрывают характер государственно-церковных отношений, историю взаимоотношений Церкви и государства периода раннего христианства.

Ключевые слова: *государственно-церковные отношения, канон, религия, христианство, церковь.*

Andrusishin B. I., Bondarenko V. D. The State, right and church of period of early christianity.

In the article authors expose character of state-church relations, history of mutual relations of Church and state of period of early christianity.

Key words: *state-church relations, canon, religion, christianity, church.*